

УДК 347.962.2

О. Ю. Сафонова

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУДДІВ: КОНЦЕПЦІЯ ДИСКУРСУ

Постановка проблеми. Ефективне функціонування судової системи як гарантії забезпечення професійного та справедливого правосуддя, належний захист прав і свобод та високоякісний розгляд справи залежить від компетенції та рівня знань суддів, які розглядають справу. Причиною неправомірних рішень, прийнятих із порушенням норм закону, є некваліфікованість суддів та неналежний рівень професійної підготовки.

Основою функціонування правосуддя є забезпечення судової влади висококваліфікованими та високоморальними суддівським кадрами. Від підготовки та професійного рівня судді залежить правомірність та законність судових рішень.

Однією з підстав скасування або зміни рішення першої інстанції є неправильне застосування норм закону, яке полягає у використанні нечинного нормативно-правового акта, незастосуванні закону, який підлягає застосуванню, або застосуванні закону, що не підлягає застосуванню, неправильному тлумаченні закону під час прийняття рішення судом. На основі зазначених підстав апеляційний суд може скасувати або змінити рішення суду першої інстанції. Причинами неправильного застосування норм права суддею є невиконання вимог щодо підготовки та підвищення професійного рівня.

Для того, щоб унеможливити прийняття неправомірних рішень судьями та зменшити кількість рішень, які можуть бути скасовані або змінені, необхідно удосконалити процедуру проходження підготовки та підвищення кваліфікації суддів, усунути колізії та прогалини в правовому регулюванні.

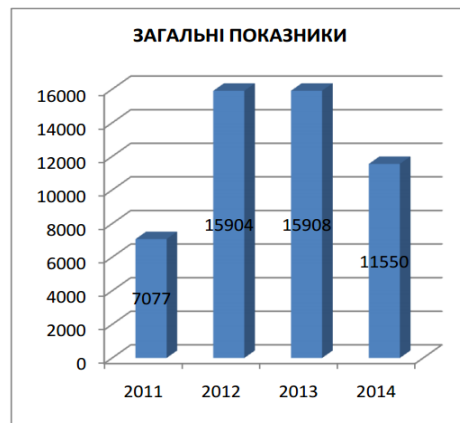
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищення кваліфікації та професійну підготовку досліджували у своїх працях такі вчені: І.Є. Марочкін, Л.М. Москвич, І.Л. Самсін, Л.В. Скомороха, Н.Г. Шукліна.

Мета статті – дослідити взаємозалежність між рівнем професійної підготовки та кількістю скасованих та змінених рішень в апеляційному порядку, визначити відмінність між підвищенням кваліфікації та професійною підготовкою, проаналізувати колізії в правовому регулюванні цих понять та запропонувати варіанти вдосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з даними Державної судової адміністрації кількість постановлених рішень місцевих судів, скасованих та змінених в апеляційному порядку, щодо кримінальних справ у 2012 році становила 7,6%, а в 2013 – 9,3%, щодо адміністративних справ, розглянутих окремими адміністративними судами в 2012 році – 6,1%, а в 2013 році – 6,3%. Усього кількість постановлених рішень місцевих судів, скасованих та змінених в апеляційному порядку, складає в 2011 році 6,13%, а в 2013 – 12,8% [1]. Така статистика свідчить про зростання кількості скасованих та змінених рішень на 6,67%, у тому числі з причин неправильного застосування норм права судьями, через недостатню кваліфікацію та рівень знань судді, унаслідок чого приймаються неправомірні рішення.

Порівнявши показники кількості рішень місцевих судів, скасованих та змінених в апеляційному порядку, проаналізуємо показники підготовки та підвищення кваліфікації суддів.

Таблиця 1. Загальні показники підготовки суддів

Таблиця 2. Періодичне навчання з метою підвищення кваліфікації

Аналізуючи показники Таблиці 1 за 2011–2014 роки, ми спостерігаємо значне зниження показників підготовки в 2014 році, порівняно з 2013 роком на 4 358 осіб. Згідно з даними Таблиці 2 можемо констатувати зниження рівня проходження підвищення кваліфікації в 2014 році, порівняно з 2013 роком на 2 089 осіб.

Відповідно до даних Таблиць 1 і 2, що показники підготовки та підвищення кваліфікації суддів значно скоротилися, а кількість скасованих та змінених рішень в апеляційному порядку значно зросла, а тому маємо підстави стверджувати, що кількість скасованих та змінених рішень першої інстанції прямо пропорційно залежить від рівня підготовки та підвищення кваліфікації. Якщо суддя буде вчасно проходити підготовку та підвищення кваліфікації, то існує надзвичайно мінімальна ймовірність прийняття неправомірного рішення, а отже, відсутні підстави для скасування або зміни рішення суду.

У чинному законодавстві існує неузгодженість щодо поняття «підвищення кваліфікації суддів». Так, голова місцевого суду, відповідно до ст. 24 Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» [2], сприяє виконанню вимог щодо підвищення кваліфікації суддів місцевого суду; ст. 91 зазначеного закону вказує, що завданням Національної школи суддів є періодичне навчання суддів із метою підвищення рівня кваліфікації.

Розглянемо більш детально термін «навчання з метою підвищення кваліфікації». Навчання – це організована, двостороння діяльність, спрямована на максимальне засвоєння та усвідомлення матеріалу й подальше удосконалення отриманих знань, умінь та навичок на практиці [3, с. 280]. Підвищення кваліфікації – це навчання, направлене на підтримку й удосконалення професійного рівня,

знань та умінь персоналу. Тобто під час застосування терміна «навчання з метою підвищення кваліфікації» виникає тавтологія, оскільки підвищення кваліфікації – це навчання. Для уникнення використання тавтологічних понять пропонуємо в Законі України «Про забезпечення права на справедливий суд» застосовувати поняття «підвищення кваліфікації суддів» і виключити із закону поняття «навчання з метою підвищення кваліфікації».

Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» не надає визначення понять «підготовка суддів» та «підвищення кваліфікації суддів».

Підготовка – запас знань, навичок, досвід, набутий у процесі навчання, практичної діяльності [4, с. 417].

Підвищення кваліфікації – це вид професійного навчання, що має за мету підвищення рівня теоретичних знань, удосконалення практичних навичок та вмінь [5].

Підвищення кваліфікації – це професійне навчання, спрямоване на послідовне вдосконалення професійних знань, навичок і вмінь за наявною професією, що спрямовується на забезпечення якості професії та досягнення кар'єрного росту.

Підвищення кваліфікації суддів – це навчання з метою відновлення та поглиблення теоретичних і практичних знань професійних суддів, розвитку вмінь і навичок, необхідних для ефективного вирішення завдань професійної діяльності, що сприяє підтримці рівня професійної відповідності займаній посаді. Цікаво, що, наприклад, у законодавстві Грузії встановлено, що непроходження без поважної причини у встановленні строки передбаченого законом спеціального учбового курсу є підставою для звільнення судді [6, с. 163].

Підвищення кваліфікації та підготовка реалізуються в межах більш широкого поняття – освіта судді. Освіта судді повинна здійснюватися безперервно протягом усього часу перебування на посаді судді.

Отже, з огляду на аналіз зазначених понять підготовку суддів не можна отожднювати з терміном «спеціальна підготовка», оскільки спеціальна підготовка є лише етапом добору на посаду судді. Професійну підготовку суддів слід тлумачити в контексті підготовки суддів, які призначені вперше на посаду та суддів, обраних безстроково, що спрямована на розширення й актуалізацію знань, набуття навичок та умінь, які необхідні для здійснення правосуддя. Тобто професійна підготовка суддів відрізняється від підвищення кваліфікації тим, що проходити підготовку можуть тільки судді, призначені на посаду вперше, щорічно, упродовж п'яти років, строком 30 академічних годин на рік. Судді, обрані безстроково, проходять підготовку не рідше одного разу на три роки в строк 40 академічних годин. Підвищення кваліфікації триває від одного дня та більше на рік протягом перебування на посаді судді; для суддів, які мали перерву в роботі більше року (за виключенням суддів, відряджених для викладання до Національної школи суддів України), або змінили спеціалізацію – одноразово тривалістю 2 тижні. Крім строків, підготовка й підвищення кваліфікації суддів відрізняються категоріями слухачів, які можуть здійснювати певний вид освіти суддів. Так, відповідно до положень Порядку підготовки суддів та працівників апарату суду підготовку не можуть проходити разом, наприклад, судді місцевого й апеляційного судів, а підвищення кваліфікації проходять усі категорії суддів разом.

Ще однією відмінністю підготовки та підвищення кваліфікації є те, що підготовка здійснюється відповідно до типового плану, графіку та програми підготовки відповідної категорії суддів, а підвищення кваліфікації здійснюється, як правило, щодо актуальних змін законодавства або щодо подолання проблем у застосуванні положень відповідного закону.

Так, Програма підготовки суддів місцевих загальних судів Вінницької, Житомирської, Київської, Черкаської і Чернігівської областей та міста Києва, призначених на посаду судді вперше (1–2 рік роботи) [7] містить розклад підготовки та викладача, тему доповіді. Слід зазначити, що підготовка проходить з 10.00 до 16.40 з перервами. Відвідування суддів на початку та наприкінці навчання значно відрізняється: після закінчення занять в аудиторії залишається менша кількість суддів, чим спостерігалось на початку, а сертифікат про підготовку отримують усі судді, навіть ті, хто відвідував лише половину або менше половини занять. У такому разі постає проблема щодо обліку відвідування суддів, які проходять підготовку, від чого буде залежати ефективність засвоєння навчального матеріалу суддями. Для вирішення проблеми з відвідуванням пропонуємо запровадити перевірку присутності спеціальним інспектором, детально регламентувавши порядок перевірок і засоби впливу на відвідуваність суддями занять.

Підготовка організовується з максимальним врахуванням потреб судової системи, використанням можливостей новітніх інформаційних технологій та якомога більшого залучення суддів.

Основними формами підготовки є аудиторні заняття, конференції, круглі столи, дистанційне навчання.

Одним із способів застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій, умінь трансформувати свої знання відповідно до сучасних інноваційних технологій стало запровадження дистанційного навчання в Національній школі суддів України (далі – НШСУ). Впровадження такої системи та забезпечення її функціонування передбачає реалізацію таких завдань:

1. розробка навчальних курсів дистанційного навчання та їх апробація;
2. інтеграція в навчальні курси мультимедійних матеріалів (інтерактивних відеолекцій відомих науковців, суддів, юристів з актуальних питань правозастосування), навчальних відеофільмів прикладного спрямування, створених як у Національній школі суддів України, так і в закладах суддівської освіти зарубіжних країн;
3. проведення інтернет-лекцій та інтернет-семінарів для слухачів заочної та дистанційної форми навчання в режимі реального часу;
4. підвищення кваліфікації викладачів та технічних працівників Національної школи суддів України щодо застосування технологій дистанційного навчання [8, с. 33].

Викладачами НШСУ можуть бути досвідчені судді та інші особи, які мають відповідні знання. Інших спеціальних вимог до викладачів НШСУ не передбачено. На нашу думку, необхідно, щоб судді-викладачі мали мінімум три роки стажу на посаді судді або науковий ступінь для того, щоб здійснювати підготовку.

Проходження підготовки підтверджується Сертифікатом НШСУ, зразок якого затверджується наказом ректора НШСУ [9].

На думку Н.С. Кузнецової курс підготовки має завершуватися відповідним комплексним іспитом із застосуванням тестових завдань [10, с. 27].

Л.М. Москвич вважає, що особлива увага приділяється завершальному етапу підготовки – підсумковій атестації, що повинна мати характер кваліфікаційної, проходити у формі іспиту, результати якого дійсні на всій території України [11, с. 14].

У ст. 88 Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» зазначено, що регулярне оцінювання судді впродовж перебування на посаді проводиться з метою виявлення індивідуальних потреб судді щодо вдосконалення, стимулювання його до підтримання кваліфікації на належному рівні та професійного зростання. Регулярне оцінювання судді проводиться кваліфікованими фахівцями: 1) викладачами (тренерами) Національної школи суддів України за результатами підготовки шляхом заповнення анкети; 2) іншими судьями відповідного суду шляхом анкетування; 3) самим суддею шляхом заповнення анкети самооцінки; 4) громадськими об'єднаннями шляхом незалежного оцінювання роботи судді в судових засіданнях [2].

З огляду на викладене вважаємо, що в Україні доречно внести такі зміни до законодавства: 1) запровадити перевірку спеціальним інспектором відвідування судьями процесу підготовки; 2) для підвищення якості та професіоналізації навчання судді-викладачі повинні відповідати таким вимогам: мати не менше трьох років стажу або кандидатський ступінь для забезпечення практичної спрямованості навчання та актуалізації на проблемних і важливих питаннях практики діяльності судді; 3) розробити та затвердити Комплексну державну програму підготовки й підвищення кваліфікації; 4) запровадити електронну реєстрацію слухачів для проходження підготовки.

Необхідно також зосередити увагу на питанні підвищення кваліфікації судів: підвищувати кваліфікацію право чи обов'язок судді?

Так, на запитання «Чи відчуваєте Ви під час здійснення професійної діяльності брак якихось знань?» 84,2% суддів відповіли ствердно. З них 11,8% зізналися, що відчувають труднощі в застосуванні національного законодавства; 15,2% – у зверненні до міжнародного права; 57,2% – у подоланні колізій і заповненні прогалин у праві; 17,7% – потребують знань з основ інформатики; 5,1% – юридичної психології; 4,2% – техніки юридичної мови; 3,4% – техніки управління групами людей; 4,2% – керівництва судовою установою; 6,8% – з основ вирішення конфліктів [6, с. 164].

Відповідно до проведеного анкетуванням суддів на питання «Яка форма підвищення кваліфікації є для Вас найбільш прийнятною?» судді надали такі відповіді: для 56,4% професійних суддів найбільш прийнятним є підвищення кваліфікації в спеціалізованому навчальному закладі; для 14,8% – участь у науково-практичних конференціях; для 15,5% – відвідування тематичних лекцій заслужених науковців і практиків; для 38,9% – участь у проведенні тематичних і проблемних семінарів; 14,1% суддів віддають перевагу самостійному навчанню згідно з індивідуальною програмою (більшість суддів вказували одночасно декілька форм підвищення кваліфікації) [6, с. 164].

Л.М. Москвич пропонує виділити такі елементи системи підвищення кваліфікації суддів: а) навчання в Національній школі суддів України; б) систематичне самостійне навчання (самоосвіта); в) відвідування тематичних лекцій і семінарів науковців і практиків; г) участь у проведенні короткострокових тематичних семінарів; д) участь у науково-практичних конференціях. Автор аргументує необхідність нормативного закріплення обов'язку кожного судді підвищувати свою кваліфікацію систематично [11, с. 15].

І.А. Войтюк звертає увагу на питання обов'язковості підвищення кваліфікації суддями. При цьому вона доходить висновку, що підвищення кваліфікації судді – це його обов'язок, а завдання держави – створити всі необхідні умови для його реалізації [12, с. 112].

Актуальним питанням у процесі численних обговорень визнається вплив проходження підвищення кваліфікації на суддівську службу кар'єру. Звичайно, у тих державах, де підвищення кваліфікації є суто добровільним, воно не може мати вплив на службу кар'єру. Водночас у державах, які встановили вимоги щодо обов'язковості проходження підвищення кваліфікації суддями, простежується чітка залежність між проходженням підвищення кваліфікації та кар'єрним зростанням [13].

Мотивами судді для проходження підвищення кваліфікації може бути призначення на адміністративні посади, переведення до суду вищої інстанції, тобто кар'єрний зріст та просування по службі.

Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» здійснено нововведення щодо кваліфікаційного оцінювання судді. Кваліфікаційне оцінювання проводиться Вищою кваліфікаційною комісією суддів України та полягає у визначенні професійного рівня судді. Завданнями кваліфікаційного оцінювання є такі: 1) перевірка здатності судді здійснювати правосуддя в суді відповідного рівня; 2) підтвердження професійного рівня судді для обрання на посаду судді безстроково [2].

Відповідно до п. 3 ст. 55 Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» суддя має право підвищувати свій професійний рівень та проходити із цією метою відповідну підготовку, але в п. 1 ст. 87 визначено обов'язок проходити підготовку для підтримання кваліфікації в Національній школі суддів України.

Тобто закон визначає обов'язок судді проходити професійну підготовку та право підвищувати кваліфікацію. На нашу думку, необхідно визначити підвищення кваліфікації як обов'язок судді, оскільки на практиці судді часто ігнорують зазначену норму та проходять підвищення кваліфікації занадто рідко, аргументуючи свою позицію тим, що вдосконалюють свій професійний рівень за допомогою самоосвіти, а також тим, що підвищення кваліфікації для судді є правом, а не обов'язком. Наслідками таких ігнорувань є прийняття неправомірних рішень із порушенням норм права, що нівелює саму сутність та зміст правосуддя як незалежного та справедливого.

Для усунення некомпетентності судді в здійсненні правосуддя, пропонуємо ввести такі наслідки нездійснення вимог щодо підвищення свого професійного рівня: 1) усунення судді від розгляду справи; 2) зменшення розміру матеріальної винагороди; 3) тимчасове припинення функцій судді.

Висновки. Визначено співвідношення між рівнем підготовки суддів та кількістю скасованих та змінених рішень в апеляційному порядку. Досліджена взаємозалежність: чим вищий рівень підготовки суддів, тим менша ймовірність скасування або зміни рішення суду. З аналізу положень законодавства не зрозуміло, чим відрізняється професійна підготовка суддів від підвищення рівня кваліфікації суддів. Відповідно, для уникнення застосування тотожних понять пропонуємо в Законі України «Про забезпечення права на справедливий суд» надати термінологічне визначення цим поняттям. Професійна підготовка суддів – це систематичний процес засвоєння знань та навичок, що поєднується з практичною діяльністю та здійснюється щодо суддів, які обрані безстроково, та суддів, які призначені вперше. Така підготовка здійснюється відповідно до типового плану, графіку та програми. Підвищення кваліфікації суддів – це навчання з метою підвищення та поглиблення теоретичних знань та удосконалення практичних вмінь, що сприяє підтримці рівня професійної відповідності займаній посаді та проходить, як правило, у вигляді семінарів (1–2 дні) в основному щодо актуальних змін законодавства.

Література

1. Огляд даних про стан здійснення правосуддя в 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/Oglyad34/.
2. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12 лютого 2015 року № 192-VIII // *Голос України*. – 2015. – № 35. – Ст. 132.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Словник української мови : в 11 т. / [уклад. А.П. Білоштан, В.П. Градова, Г.Н. Демчик та ін.] ; редкол. І.К. Білодід (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1975– . – Т. 6 : П–По. – 1975. – 832 с.
5. Словарь бизнес-терминов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/>.
6. Москвич Л.М. Правовий статус носіїв судової влади в Україні : [монографія] / [Л.М. Москвич, С.О. Іваницький, О.Г. Русанов] ; за заг. ред. І.Є. Марочкіна. – Х. : Фінн, 2009. – 488 с.
7. Програма підготовки суддів місцевих загальних судів Вінницької, Житомирської, Київської, Черкаської і Чернігівської областей та міста Києва, призначених на посаду судді вперше (1–2 рік роботи), 3–14 лютого 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nsj.gov.ua/training/judges/program-2/>.
8. Шукліна Н.Г. Запровадження інновацій у систему підготовки висококваліфікованих кадрів для судової системи / Н.Г. Шукліна // *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. – 2012. – № 1. – С. 32–35.
9. Порядок підготовки суддів та працівників апаратів судів у Національній школі суддів України, затверджено наказом Ректора Національної школи суддів України від 6 червня 2011 року № 220. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nsj.gov.ua/files/1390823395.pdf>.
10. Кузнецова Н.С. До питання про підвищення професійної підготовки суддівських кадрів / Н.С. Кузнецова // *Право України*. – 2010. – № 5. – С. 25–29.
11. Москвич Л.М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Л.М. Москвич ; Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. – Х., 2003 – 21 с.
12. Войтюк І.А. Проблеми підготовки професійних суддів / І.А. Войтюк // *Вісник Вищого адміністративного суду України*. – 2008. – № 3. – С. 108–113.
13. Актуальні проблеми професійної підготовки суддів, прокурорів та працівників правоохоронних органів : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 23 квітня 2009 р.) / відп. ред. Г.П. Серeda. – К. : 2009. – 80 с.

Анотація

Сафонова О. Ю. Підвищення кваліфікації та професійна підготовка суддів: концепція дискурсу. – Стаття.

У статті розглядається відмінні риси підвищення кваліфікації та професійної підготовки суддів, досліджується співвідношення між рівнем підготовки суддів і кількістю скасованих та змінених рішень в апеляційному порядку. Запропоновано шляхи вдосконалення законодавства в цьому напрямі.

Ключові слова: професійна підготовка суддів, підвищення кваліфікації суддів, освіта судді.

Аннотация

Сафонова О. Ю. Повышение квалификации и профессиональная подготовка судей: концепция дискурса. – Статья.

В статье рассматриваются отличительные черты повышения квалификации и профессиональной подготовки судей, исследуется соотношение между уровнем подготовки судей и количеством отмененных и измененных решений в апелляционном порядке. Предложены пути совершенствования законодательства в данном направлении.

Ключевые слова: профессиональная подготовка судей, повышение квалификации судей, образование судьи.

Summary

Safonova O.Yu. Advanced training and professional preparation of judges: the concept of discourse. – Article.

The article discusses the distinctive features of improvement of qualification and professional preparation of judges, investigated the relationship between the level of training of judges and the number of cancellations and changes in the decision on appeal. Suggested ways of improving the legislation in this direction.

Key words: preparation of judges, advanced training, judges education.